

Otto Volgenant en
Tarlach McGonagle*

Was 2018 het jaar van de serieuze aanslagen op de gebouwen van De Telegraaf en Panorama en ernstige bedreigingen van individuele journalisten, in 2019 zagen we hoe de beroepsgroep en de overheid daarop reageerden. Het initiatief 'PersVeilig' werd gepresenteerd, en in de strafzaken over de twee aanslagen werden verdachten opgepakt en veroordeeld. In 2019 werd – helaas – voor het eerst sinds lange tijd weer een journalist gegijzeld, ondanks het feit dat een jaar eerder het recht op journalistieke bronbescherming wettelijk was verankerd.

1. PersVeilig en bedreiging van journalisten

PersVeilig² is een initiatief van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ), het Genootschap van Hoofdredacteurs, Politie en Openbaar Ministerie (OM). Het heeft tot doel de positie van journalisten te versterken tegen geweld en agressie op straat en op social media en tegen bedreiging middels juridische claims. Aanleiding waren de aanslagen in 2018 op de redacties van Telegraaf en Panorama. De mediasector heeft als 'collectieve norm' vastgelegd dat altijd aangifte wordt gedaan van strafbare feiten zoals bedreiging, geweld, discriminatie en intimidatie. De politie geeft vervolgens extra prioriteit aan opsporing en vervolging in zaken waar het slachtoffer een journalist is. Het OM eist extra zware straffen, namelijk een verdubbeling van de gebruikelijke strafeis. Voor zover mogelijk wordt een lik-op-stukbeleid gehanteerd of (super)snelrecht toegepast. Bovendien is PersVeilig een meldpunt om agressie en geweld tegen journalisten in kaart te brengen. In 2019 waren er in totaal 39 meldingen. Daarbij ging het 25 keer om bedreigingen en 8 keer om fysiek geweld. Er ging een steen door de ruit bij Chris Klomp³ van het AD en ook bij Willem Groeneveld van het Groningse stadsblog Sikkom.⁴ Daarnaast waren er meldingen van discriminatie, diefstal, laster en angst voor geweld. In 2019 werd voor het eerst een extra hoge boete opgelegd voor het bedreigen van een journalist. Een 19-jarige man uit Den Haag kreeg een boete van € 500 voor het tele-

fonisch bedreigen van freelance-cameraman Rene Hendriks. De boete was twee keer hoger dan gebruikelijk, omdat het slachtoffer journalist is.⁵

In 2018 zijn ernstige aanslagen gepleegd op het pand van Panorama en dat van De Telegraaf. Voor het beschieten van het pand van Panorama met een raketwerper zijn in 2019 drie mannen veroordeeld. Zij hebben tot vier jaar celstraf gekregen. Zij zijn aangesloten bij motorclub Caloh Wagoh Main Triad, volgens justitie een criminele organisatie, waar Panorama regelmatig over publiceerde. Hun motief is niet bekend geworden tijdens de strafzaak. In 2019 startte ook de strafzaak over de aanslag op het pand van De Telegraaf. Er worden tien verdachten vervolgd. Politie en justitie vermoeden dat Ridouan Taghi achter deze aanslagen zit.⁶ Taghi werd aangehouden in Dubai en direct uitgeleverd. Hij zit vast op verdenking van het leiden van een bende die een reeks liquidaties zou hebben gepleegd. John van den Heuvel, misdaadverslaggever van De Telegraaf, wordt al geruime tijd beveiligd, omdat hij uit de hoek van Taghi ernstig zou worden bedreigd.

Op de Dag voor de Persvrijheid presenteerden onderzoekers Laura Das en Marjolein Odekerken de uitkomsten van hun onderzoek 'Een onveilig klimaat', naar bedreigingen van vrouwelijke journalisten.⁷ 50% van de respondenten heeft te maken (gehad) met bedreigingen, intimidaties of geweld in het kader

* Mr. O.M.B.J. Volgenant is advocaat te Amsterdam (Boekx Advocaten, Media, IP & Privacy) en voorzitter van de VMC-Studiecommissie Journalistieke Bronbescherming, die adviseerde over het wetsvoorstel Bronbescherming in strafzaken. Mr. Volgenant was betrokken bij een aantal van de in dit artikel besproken uitspraken.

Prof. dr. T. McGonagle is hoogleraar Mediarecht & Informatiesamenleving bij de Universiteit Leiden, senior onderzoeker/docent bij het Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam en lid van de *Committee of experts on hate speech* van de Raad van Europa.

1 Dit artikel is een bewerking van de opdracht van het Persvrijheidsfonds geschreven 'Persvrijheidsmonitor 2019', die ook is gepubliceerd in het tijdschrift Villamedia en op de website www.persvrijheidsfonds.nl. Voor wat betreft kwesties die in 2019 speelden in 2020 een vervolg kenden is het artikel geactualiseerd en bijgewerkt tot 3 mei 2020.

2 <https://www.persveilig.nl/>.

3 <https://www.villamedia.nl/artikel/steen-door-ruit-journalist-chris-klomp>.

4 <https://www.villamedia.nl/artikel/stenen-door-ruiten-van-woning-van-journalist-van-stadsblog-sikkom>.

5 <https://www.villamedia.nl/artikel/eerste-extra-hoge-boete-opgelegd-voor-bedeigen-journalist>.

6 <https://www.telegraaf.nl/nieuws/3265178/taghi-zit-achter-aanslag-op-de-telegraaf>.

7 http://art1.inforlibraries.com/art1web/FullBB.csp?WebAction=ShowFullBB&EncodedRequest=*E2*DE0*D8*B3*16*9C9*29f*AC*F4*AE*BBU1&Profile=Default&OpacLanguage=dut&NumberToRetrieve=50&StartValue=8&WebPageNr=1&SearchTerm1=2019%20.1.44598&SearchT1=&Index1=1*Index1&SearchMethod=Find_3&ItemNr=8

<https://urlverkorten.com/EF43d>

van hun werk. Bedreigingen hebben regelmatig een seksistisch en racistisch karakter, zijn veelal op de persoon/het vrouw-zijn gericht (niet op de inhoud) en intimidatie op de werkvloer is veel voorkomend. De impact van de bedreigingen is fors. Het (on)bewust toepassen van zelfcensuur is één van de negatieve consequenties voor de persvrijheid. Vooral bedreigingen aan het adres van vrouwen van kleur zijn zorgwekkend, ook al omdat zij ondervertegenwoordigd zijn in de media.

2. Bronbescherming

Op 1 oktober 2018 is de Wet journalistieke bronbescherming in werking getreden. Helaas was er ook in 2019 weer een incident. De rechter-commissaris van de Rotterdamse rechtbank liet NOS-journalist Robert Bas gijzelen, toen hij weigerde als getuige een verklaring af te leggen over een getapt telefoongesprek met een bron over de zogeheten ‘vergiftigmoord’ in Berkel en Rodenrijs. De rechter-commissaris had het belang van bronbescherming niet voldoende zwaar laten meewegen. Na één nacht in de cel oordeelde de meervoudige kamer van de rechtbank de volgende dag dat Bas weer moest worden vrijgelaten.⁸ De rechtbank bevestigde dat het verschoningsrecht ruim moet worden uitgelegd en dat het ook geldt als uit andere informatie al duidelijk is wie de bron is. De vragen die de getuige in dit geval gesteld zouden worden, vielen volgens de rechtbank (en anders dan de rechter-commissaris eerder van oordeel was) allemaal onder het verschoningsrecht van de journalist. De journalist hoefde daarom geen uitleg te geven over wat hij had gezegd in een gesprek met zijn bron.

Het OM bood publiekelijk excuses aan fotograaf Joey Bremer aan, omdat hij in 2015 drie weken was getapt en in 2016 een peilbaken onder zijn auto was geplaatst.⁹ Eerder publiceerde het OM een lijst met journalisten tegen wie in lopende of afgesloten zaken dwangmiddelen waren ingezet.¹⁰ De dwangmiddelen die tegen Bremer waren ingezet, waren daarbij niet onderkend, omdat de fotograaf volgens het OM toentertijd, ten onrechte, niet als journalist was aangemerkt en er geen digitaal bestand is waarin dergelijke zaken opgezocht kunnen worden.

Het OM kondigde in 2019 een strafrechtelijk onderzoek aan om de bronnen die informatie over de WODC-affaire aan Nieuwsuur doorspeelden te achterhalen. Nieuwsuur-journalist Bas Haan had laten zien dat de onafhankelijkheid van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) onder druk stond doordat de politiek jarenlang wetenschappelijke onderzoeken beïnvloedde. Eerder garandeerde Minister van Justitie en Veiligheid Grapperhaus nog expliciet aan de Tweede Kamer dat hij niet naar de geheime journalistieke bronnen op zoek was. Hoewel het strafrechtelijke onderzoek later in 2019 weer werd afgeblazen¹¹ – kennelijk zonder dat het iets had opgeleverd – is het signaal van de overheid dat het nooit is uitgesloten dat strafrechtelijk onderzoek wordt gedaan naar bronnen die misstanden aan journalisten melden.

3. Beschuldigingen en privacy

Het gerechtshof Amsterdam verbood in een spoedzaak een aangekondigde televisie-uitzending van het programma’s *Betrapt!*.¹² Het gerechtshof achtte bepaald niet uitgesloten dat de makers van het programma zich willens en wetens voor het karretje hadden laten spannen van een partij die vooral uit was op een vorm van wraak en publieke afrekening. In een andere uitzending maakte ditzelfde tv-programma inbreuk op de privacy van mevrouw X, die de banden van de auto van haar ex-partner lek had gestoken. Voor veel personen in de privé- en werkomgeving van mevrouw X was duidelijk dat zij het was. Bovendien wees de ex-partner de werkgever van mevrouw X op de naderende uitzending. Dit alles kwalificeerde de rechter als iets wat sterk het karakter draagt van *naming and shaming*.¹³ Daarvoor is in een rechtsstaat geen plaats. De rechter verbond daar consequenties aan: de aan mevrouw X op te leggen taakstraf werd geheel in voorwaardelijke vorm opgelegd. Mevrouw X had al genoeg geleden door de manier waarop het televisieprogramma zich voor het karretje van haar ex-partner had laten spannen.

NRC noemde de naam van een hoogleraar van de UvA in een publicatie met #metoo-beschuldigingen. Nadat de kortgedingrechter dit had verboden, kwam het gerechtshof in hoger beroep tot een ander oordeel.¹⁴ De hoogleraar mocht bij naam worden genoemd, omdat hiermee een bijdrage aan een publiek debat werd geleverd en hij – als hoogleraar en rechter-plaatsvervanger – een publiek figuur is, ook zonder dat het grote publiek hem kende of dat hij de openbaarheid zocht. Relevant was dat hij zich als arbeidsrechtexpert juist had uitgesproken over relaties op de werkvloer en over het #metoo-debat.

KRO-NCRV en Follow the Money deden onderzoek naar bedrijven in de zorgsector en wilden de hoge winstmarges aan de kaak stellen. Eén bedrijf probeerde met een kort geding publicatie te voorkomen. De rechter wees die vordering af, omdat het een onderwerp is met grote maatschappelijke relevantie, er voldoende steun in de feiten was en voldoende mogelijkheid voor wederhoor was gegeven.¹⁵ Daarbij hoefde niet al het bronmateriaal te worden verstrekt.

NRC zette de volgende kop boven een artikel: ‘Rabo stopt met Noorse broeders’, en de eerste zin luidde: ‘Rabobank verbreekt haar relatie met de Noorse broeders.’ Op het moment van publicatie was de bank nog niet gestopt, maar waren partijen in gesprek over de wens van Rabobank om de dienstverlening te beëindigen. De rechter oordeelde dat de kop niet de meetlat voor de onrechtmatigheid van het hele artikel is.¹⁶ Een kop mag scherp worden aangezet en een vergroving van de inhoud van het bijbehorende artikel bevatten. De door de kop gewekte onjuiste indruk werd voldoende genuanceerd en gecorrigeerd in de rest van het artikel. Bovendien was het artikel vooraf toegezonden aan de Noorse broeders. De reactie ‘OK, dank voor de update’ mocht NRC opvatten als goedkeuring van de toegezonden tekst waarin weliswaar niet de kop stond, maar wel de eerste zin.

8 Rb. Rotterdam 25 oktober 2019, ECLI:NL:RBROT:2019:8376 (*Gijzeling Robert Bas*).

9 <https://www.om.nl/actueel/nieuws/2020/01/07/excuses-aan-fotograaf-voorzet-dwangmiddelen>.

10 https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2018Z18663&did=2018D49849.

11 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/strafrechtelijk-onderzoek-naar-lekken-wodc-affaire-is-gesloten~b81f9cca/>.

12 Hof Amsterdam 28 juni 2019, ECLI:NL:GHAMS:2019:2302 (*X/Vincent TV en Talpa*).

13 Hof Amsterdam 3 december 2019, ECLI:NL:GHAMS:2019:4296 (*Strafzaak*).

14 Hof Amsterdam 17 december 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:10757 (*NRC/X*).

15 Rb. Rotterdam 26 juni 2019, ECLI:NL:RBROT:2019:5084 (*Thuiszorgbedrijf KRO-NCRV en Follow the Money*).

16 Hof Den Haag 4 juni 2019, ECLI:NL:GHDHA:2019:2652 (*Noorse broeders/NRC*).

Steeds vaker maakt de journalistiek gebruik van verborgen camera's. PowNed had met een verborgen camera de ontmoetingen van de Maastrichtse burgemeester gefilmd. Hoes vond in 2015 en 2016 de rechter aan zijn zijde. Die oordeelde toen dat een burgemeester weliswaar een publiek figuur is, maar niet vogelvrij, ook niet als hij zelf aanleiding heeft gegeven voor publiek debat over zijn persoon. Er was geen sprake van een ernstige misstand die alleen blootgelegd kon worden met behulp van een verborgen camera. In hoger beroep oordeelde het gerechtshof in 2019 anders.¹⁷ Hoes heeft zelf meermalen de publiciteit gezocht over kwesties die zijn privéleven betreffen, onder meer via het televisieprogramma RTL Boulevard dat destijds werd gepresenteerd door zijn echtgenoot. Hoes heeft zelf zijn privéleven, inclusief zijn seksuele avonturen, tot onderwerp van publieke aandacht en van politieke beoordeling gemaakt. Dan zijn de opnamen relevant voor het publieke en politieke debat over de vrijheden van Hoes als burgemeester, aldus de rechter.

Op vordering van de Staat namens geheime dienst AIVD werd het journalist Huib Modderkolk verboden een aantal gegevens op te nemen in zijn boek over de werkwijze van de Nederlandse geheime diensten, *Het is oorlog maar niemand die het ziet*.¹⁸ De Staat had voldoende aannemelijk gemaakt dat door publicatie daarvan een bron van de AIVD in levensgevaar kon komen. Modderkolk moest zijn boek aanpassen.

Aan de jarenlange rechtszaken van telecombedrijf Pretium tegen journalist Peter Olsthoorn is in 2019 een einde gekomen, nadat de Hoge Raad het cassatieberoep van Pretium had verworpen.¹⁹ Pretium heeft in Nederland tientallen juridische procedures gevoerd tegen alle media die kritisch over haar berichtten. Pretium verloor het overgrote deel van de zaken, maar deze strategie heeft niettemin als 'chilling effect' dat veel media niet meer over Pretium durven publiceren uit angst voor procedures en juridische kosten. Olsthoorn schreef een webboek over Pretium waarin dit aan de kaak werd gesteld. Pretium spande voorafgaand en na publicatie procedures aan tegen Olsthoorn. Die heeft Pretium allemaal verloren.

4. Vrijheid van nieuwsgaring

In het kader van de strafzaak tegen verdachte Jos B. vond een schouw plaats op de Brunsummerheide, waar in 1998 het lichaam van de vermoorde Nicky Verstappen werd gevonden. De rechtbank Limburg had, in het kader van het belang van een goede rechtspleging, bevolen dat de media daar niet bij aanwezig mochten zijn. Met een kort geding probeerden de media alsnog toegang tot de schouw af te dwingen. De rechtbank Den Haag oordeelde dat tegen de beslissing van de

rechtbank Limburg geen rechtsmiddel openstaat, en dat dit een keuze van de wetgever is.²⁰ Alleen bij een aperte rechterlijke misslag zou hierop bij wijze van uitzondering denkbaar zijn dat een andere rechter dezelfde vraag nogmaals beoordeelt. Daar was in dit geval geen sprake van. Het ging hier hoogstens om een verschil in appreciatie en in ieder geval niet om een evidente fout van de rechtbank Limburg, en daarom wees de rechtbank Den Haag het verzoek af. De media hebben hierover een klacht ingediend bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

In 2019 werd de advocaat Derk Wiersum vermoord. Hij stond Nabil B. bij, een kroongetuige in de strafzaak tegen hierboven genoemde Ridouan Taghi. Naar aanleiding hiervan werden de veiligheidsmaatregelen in de lopende strafzaken flink aangescherpt. De rechtbank sloot tijdelijk de deuren in het liquidatieproces Marengo, zodat pers en publiek geen toegang meer hadden. Het gerechtshof Amsterdam verbood het maken van audiovisuele opnamen in de strafzaak over de moord op de broer van kroongetuige Nabil B. Na protest van de NVJ en het Genootschap van Hoofdredacteuren werd dit verbod deels ongedaan gemaakt. Vanaf de publieke tribune mochten wel audio-opnamen worden gemaakt, als slachtofferverklaringen maar niet werden vastgelegd.²¹

Sikkom-journalist Willem Groeneveld en Dagblad van het Noorden-journalist Chris Bakker werd de toegang ontzegd bij een verkiezingsbijeenkomst van de PVV in Groningen.²² Hun uitnodigingen werden ingetrokken en de bijeenkomst stond niet meer open voor media.

De Vereniging van Onderzoeksjournalisten VVOJ stuurde een kritische brief aan de Tweede Kamer over het voorstel voor de Wijzigingswet open overheid (Woo), die de huidige Wet openbaarheid van bestuur (Wob) moet vervangen.²³ De kritiek is dat de nieuwe wet het openbaar bestuur juist minder transparant zal maken, waardoor de journalistiek minder goed in staat zal zijn haar controlerende rol te vervullen. De parlementaire behandeling van dit wetsvoorstel loopt nog.²⁴

In 2019 nam de Tweede Kamer een wetsvoorstel aan dat verblijf in terreurgebied strafbaar stelt.²⁵ Wie naar zo'n gebied wil afreizen, heeft daarvoor toestemming van de Nederlandse overheid nodig. Er geldt geen uitzondering voor journalisten, terwijl andere landen daar wel voor hebben gekozen. Uit een enquête van de NVJ kwam dat journalisten het als een grove inbreuk op de vrijheid van meningsuiting zien als zij voorafgaand toestemming moeten vragen om hun werk te mogen doen. In 2020 wordt dit wetsvoorstel door de Eerste Kamer behandeld. Wellicht leidt dit nog tot aanpassing of wordt het wetsvoorstel afgewezen.

17 Hof Amsterdam 30 april 2019, ECLI:NL:GHAMS:2019:1502 (*PowNed/Hoes*).

18 Rb. Amsterdam 12 juli 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:5017 (*AIVD/Modderkolk*).

19 HR 28 juni 2019 ECLI:NL:HR:2019:1044 (*Pretium/Olsthoorn en Reporters Online*).

20 Rb. Den Haag 26 augustus 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:8808 (*NVJ e.a./De Staat*), *Mediaforum* 2019-6, nr. 17, m.nt. W.F. Korthals Altes.

21 <https://www.villamedia.nl/artikel/gerechtshof-amsterdam-legt-nieuwe-beperkingen-op-in-rechtszaak-nabil-b>.

22 <https://www.villamedia.nl/artikel/pvv-groningen-weigert-journalisten-op-verkiezingsavond>.

23 35.112, Novelle die het Initiatiefvoorstel-Snels en Van Weyenberg Wet open overheid (Woo) (33.328) wijzigt. Zie <https://www.villamedia.nl/artikel/mediategen-tweede-kamer-gooi-voorstel-wet-open-overheid-in-de-prullenbak>.

24 https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/35112_novelle_initiatiefvoorstel.

25 35 125, Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering tot strafbaarstelling van verblijf in een door een terroristische organisatie gecontroleerd gebied (strafbaarstelling verblijf in een door een terroristische organisatie gecontroleerd gebied).